

זְהוּתוֹ שֶׁל הַמֶּשִׁיחַ

מחקר שנועד לסייע בשיקום האמונה בכתובים

אנטוני בזארד

זהותו של המשיח

מחקר לשיקום האמונה בכתבי הקודש

אנטוני בזארד

עריכה: עמנואל גזית

עטיפה: אורי מרכוס

Who Is Jesus?
by Anthony Buzzard

© 2002. כל הזכויות למהדורה העברית

שמורות לאנטוני בזארד

להזמנת עותקים נוספים:

אורי מרכוס

ת"ד 64

מעלה אדומים 98100

דואר אלקטרוני: isralyte@netvision.net.il

כל הציטוטים מהברית החדשה לקוחים מהתרגום
החדש, אלא אם כן ציין אחרת. © כל הזכויות
לתרגום החדש של הברית החדשה שמורות
לחברה לכתבי הקודש בישראל

נדפס בישראל בדפוס אאא, חיפה

”הן אחד האלוהים,

ואחד המתווך בין אלוהים לבני אדם -
האדם המשיח ישוע” (טימ”א ב’ 5).

תוכן

6	קיצור שמות הספרים בתנ"ך ובברית החדשה
7	זהותו של ישוע
7	ישוע ושאל מאשרים את האמונה באל אחד
10	מי קבע שהמשיח הוא אלוהים?
11	איזו דמות של המשיח עולה מן התנ"ך?
13	בן האלוהים
15	בן האדם, האדון היושב לימין הגבורה
16	ישוע עצמו אמר שהוא איננו אלוהים
18	הביטויים העבריים שיוחנן השתמש בהם
19	"בטרם היות אברהם"
22	ה"דָּבָר" מיוחנן א' 1
24	"אלוהותו" של ישוע
25	בדמות אלוהים
28	בכור הבריא
30	"העולם הבא אשר אנו מדברים עליו"
31	הרקע היהודי של הברית החדשה
33	מבן אלוהים לאלוהים הבן
34	שטוש הדמות והמסר
37	במה המלומדים כן מודים?
40	ישוע, האדם והמתווך
41	הצהרת האמונה של הקהילה
43	הערות
47	אינדקס - לפי מראי מקום

קיצור שמות הספרים בתנ"ך ובברית החדשה

ספרי הברית החדשה

תסל"ב מתי
טימ"א מרק'
טימ"ב לוקס
טיט' יוח'
פילמ' מה"ש
עבר' רומ'
יעקב קור"א
פטר"א קור"ב
פטר"ב גלט'
יוח"א אפס'
יוח"ב פיל'
יוח"ג קול'
יהו' תסל"א
התג'

ספרי התנ"ך

תהל' יחז'
משלי הושע
איוב יואל
שה"ש עמוס
רות עוב'
איכה יונה
קהלת מיכה
אסתר נחום
דני' חבק'
עזרא צפנ'
נחמ' חגי
דהי"א זכר'
דהי"ב מלא'
ברא' שמות
ויק' במד'
דבר' יהוש'
שופ' שמ"א
שמ"ב מל"א
מל"ב ישע'
ירמ' ירמ'

זהותו של ישוע

הרעיון שלפי כתבי הקודש ישוע איננו "אלוהים עצמו" עשוי להפתיע את מי שרגיל לגישה הרווחת בגוף המשיח. ואף על פי כן, מאמינים רבים לאורך הדורות, שלמדו את כתבי הקודש לעומק, ביניהם מספר לא מבוטל של מלומדים בני זמננו, לא העלו על דעתם שכתבי הקודש מתארים את ישוע כה' אלוהים.

חילוקי הדיעות בנושא הבסיסי הזה קוראים תגר לכולנו. עלינו לתת את הדעת לשאלה החשובה אודות זהותו של ישוע. כדי לעבוד את אלוהים "ברוח ובאמת", כפי שמצויים עלינו כתבי הקודש (יוח' ד' 24), עלינו להבין מה הם אומרים על ישוע ועל הקשר שלו עם האב. כתבי הקודש מזהירים אותנו מפני מלכודת, מפני אמונה ב"ישוע אחר" (קור'ב י"א 4) - "ישוע" שונה מזה שמתואר בכתבי הקודש כבן האלוהים, מאותו משיח שהבטיחו נביאי התנ"ך.

מן הראוי לציין שישוע מעולם לא התייחס אל עצמו כאל "אלוהים" או כאל "ה' אלוהי צבאות". הברית החדשה ביוונית משתמשת כ-1,350 פעם במילה "אלוהים" - ho theos - כשהכוונה היא לאב לבדו. לעומת זאת, התואר "אלוהים" מיוחס לישוע פעמים בודדות - אולי רק פעמיים.¹ מדוע הברית החדשה מתייחסת לשניים בצורה שונה, בעיקר כשכל כך הרבה אנשים חושבים שישוע הוא לא פחות "אלוהים" מאביו ואף פעם לא ה' (יהוה)?

ישוע ושאל מאשרים את האמונה באל אחד

בימינו, הקוראים של כתבי הקודש אולי לא מעריכים נכונה את חוסנו של המונותאיזם - של האמונה באל אחד ויחיד. זהו העיקרון הראשון במעלה שהתנ"ך מלמד אודות אלוהים. היהודים היו מוכנים למות על אמונתם בכך שאלוהי האמת הוא ישות יחידה. כל מחשבה על

ריבוי באלוהות נדחתה על הסף, ונתפסה כעבודת אלילים מסוכנת. התורה והנביאים מבהירים שוב ושוב שיש רק אלוהי אמת אחד ויחיד, ואיש בתקופת התנ"ך לא תיאר לעצמו שבאלוהות יהיו כמה ישויות, בעיקר לא כשקרא פסוקים כמו:

שמע ישראל! ה' אלוהינו, ה' אחד! (דבר' ו' 4).

הלוא אב אחד לכלנו? הלוא אל אחד בראנו? (מלא' ב' 10).

לפני לא נוצר אל, ואחרי לא יהיה (ישע' מ"ג 10)

אני אל ואין עוד (ישע' מ"ה 22).

אנוכי אל ואין עוד אלוהים ואפס כמוני (ישע' מ"ו 9).

אפשר להביא עוד שפע של דוגמאות מהתנ"ך לאמונה באל אחד ויחיד. חשוב לשים לב שישוע אישר וחיזק את מה שהתנ"ך קבע על אחדותו וייחודו של האלוהים. לפי תורתו של ישוע, שמתועדת בבשורות של מתי, מרקוס ולוקס, אין אפילו אמירה אחת שסותרת את האמונה בייחודו המוחלט של אלוהים. כשאחד הסופרים בימיו (התיאולוגים של אותם ימים) ציטט את המילים הידועות ואמר, "אלוהים הוא אחד ואין עוד בְּלִתּוֹ", שיבח אותו ישוע על ש"השיב בחוכמה" ועל שלא היה "רחוק ממלכות האלוהים" (ראה מרקי' י"ב 29-34).

גם בבשורת יוחנן מסופר שישוע דיבר בצורה חד־משמעית על אמונתו באל האחד והיחיד, ברוח המורשת היהודית שעליה הוא התחנך. הוא מתבטא שם במילים ברורות. ישוע דיבר על אלוהים אביו כעל "אלוהים האחד" (יוחי' ה' 44) ו"אלוהי האמת לבדו" (יוחי' י"ז 3). בכל השיחות שלו שמתועדות בבשורות יָחַס ישוע את התואר "אלוהים" אך ורק לאביו שבשמים. אפילו פעם אחת הוא לא התייחס אל עצמו כאל אלוהים, מה שממילא היה נשמע מגוחך ונתפס כחילול שם שמים. ביטויי האמונה באל אחד ויחיד, שישוע השתמש בהם ביוחנן ה' 44 וי"ז 3 משמשים הד לדרך שבה התנ"ך מתאר את אלוהים כישות אחת

ויחידה. אפשר גם לזהות בקלות את השמרנות היהודית והמקראית של שאול השליח, שדיבר על אמונתו המשיחית באלוהים אחד, האב, "הרי לנו יש אלוהים אחד, האב אשר הכל ממנו ואנחנו למענו..." (קור'א ח' 6), ועל "אחד האלוהים", להבדיל מ"אחד המתווך בין אלוהים לבני אדם - האדם המשיח ישוע" (טימ'א ב' 5). בעיני שאול וישוע, אלוהים הוא ישות נצחית אחת, ו"אבי אדוננו ישוע המשיח" (אפס' א' 3). גם לאחר שישוע עלה לימין האב, הוא עדיין קרא לו "אלוהי" (התג' ג' 12). לסיום אצטט מדבריו של ל' ל' פיין, לשעבר פרופסור לתולדות הכנסייה בסמינר התיאולוגי של באנגור:

התנ"ך הוא מונותאיסטי לגמרי. אלוהים הוא ישות יחידה. הרעיון שיש בתנ"ך בסיס או רמז לכך שהשילוש הינו ממשי הוא חסר כל שחר. היהדות, באחיזה בתנ"ך כבסיס המוצק לכל תיאולוגיה, הפכה למתנגדת האייתה ביותר של כל רעיון אלילי או אלילי למחצה. לאורך כל ההיסטוריה נותרה היהדות נאמנה לאמונה באל אחד ויחיד.

בעניין זה אין כל הבדל או סתירה בין התנ"ך לבין הברית החדשה. המסורת של האמונה באל אחד נמשכת גם בברית החדשה. ישוע היה יהודי, שגדל אצל הורים יהודים ועל ברכי התנ"ך. הדברים שלימד היו יהודיים במהותם. אכן היה בבשורה חידוש, אבל הוא לא שינה דבר במהות הבסיסית של האמת אודות אלוהים. ישוע הכריז שלא בא "לבטל את התורה והנביאים, אלא [כדי] לקיים" אותם, והאמונה שלו התבססה על העיקרון הדגול, תמצית המונותאיזם היהודי, "שמע ישראל, ה' אלוהינו, ה' אחד". הדברים שהוא אמר על עצמו התאימו בכל לנבואת התנ"ך. הוא היה ה"משיח" של המלכות המובטחת, "בן האדם" של התקווה היהודית...

ואם מדי פעם שאל "מה אומרים האנשים על בן האדם? מי הוא?"² התשובה שהוא סיפק לא טענה למשהו מעבר להיותו המשיח.

התחושה החזקה שמפעמת בלב כל יהודי המאמין באל האחד והיחיד באה לידי ביטוי בציטוטים שלהלן:

האמונה שאלוהים מורכב מכמה אישיות, כמו באמונה הנוצרית בשילוש, הינה סטייה מהתפיסה הטהורה של אחדות האלוהים וייחודו. לאורך כל הדורות דחה עם ישראל כל דבר שהשחית או טישטש את התפיסה המונותאיסטית הטהורה שהיהדות נתנה לעולם. לאורך כל ההיסטוריה היו היהודים מוכנים לדוד, לסבול, למות על קידוש השם, אבל לא להתכחש או להרפות מאמונתם זו (רבי ג' ה' הרץ).

היהודים עצמם מתנגדים בתוקף לרעיון שהתנ"ך כולל רמז או הוכחה כלשהי לשילוש. בין ישוע לבין אחיו היהודים מעולם לא היו חילוקי דעות בעניין זה. שניהם האמינו שאלוהים הוא אחד ויחיד, ושזוהי האמת הגדולה ביותר שהתגלתה לאדם (עזרא ד' גיפורד).³

בדברים שישוע לימד ושמטועדים בבשורות של מתי, מרקוס ולוקס, לא ניתן למצוא אפילו רמז לכך שהוא עצמו האמין שהוא קיים מאז ומעולם. נקודה זו ראויה לציון במיוחד לאור העובדה שהבשורות האלה מייצגות את התפיסה של הקהילה הראשונה, בין השנים 60-80 לספירה. מתי ולוקס מסבירים שישוע נוצר על ידי אלוהים במעשה בריאה מיוחד, כאשר מרים הרתה והמשיח היה ברחמה. האירוע המופלא הזה סימן את ההתחלה - את ראשיתו של ישוע מנצרת (מתי א' 18). לא נאמר שם דבר על בן נצחי, ואין כל רמז לכך שישוע היה קיים כבן עוד לפני שנוצר ברחם אימו. הרעיון הזה חדר לחוגים הנוצריים רק לאחר חתימת ספרי הברית החדשה. הוא לא היה חלק מהחשיבה של כותבי התנ"ך והברית החדשה.

מי קבע שהמשיח הוא אלוהים?

רוב האנשים שקוראים את התנ"ך והברית החדשה יוצאים מתוך הנחות יסוד מגובשות למדי. הם אינם מודעים לכך שרוב הדברים שהם מאמינים בהם בנוגע לישוע הם תוצר של תיאולוגיה שאין לה בסיס בכתבי הקודש, פרי המצאה אנושית. הם מאמצים מסורות שונות

בקלות יתרה. דברים אלה נכונים גם לגבי אלה שטוענים שמבחינתם, כתבי הקודש הם הסמכות הבלעדית.⁴

לכן חשוב לבדוק על סמך מה טענו ישוע והקהילה הראשונה שהוא אכן המשיח המובטח. התשובה היא פשוטה. הם עשו את זה משום שישוע אמר שהוא מגשים במלואו את התפקיד שהועיד לו התנ"ך. הוא הוכיח שהוא מתאים לאפיונים של דמות המשיח בדברי הנבואה. מתי מרבה לצטט יותר מכולם מן התנ"ך, כדי להוכיח שהנבואות התגשמו בישוע ובאירועים השונים שהתרחשו במהלך חייו (מתי א' 23; ב' 15,6 ועוד). אבל גם מרקוס, לוקס, יוחנן וכיפא (בפרקים הראשונים של מעשי השליחים) מבהירים שישוע מתאים בשלמות לתיאורי המשיח בתנ"ך. שאול הקדיש חלק ניכר מזמנו כדי להוכיח באמצעות התנ"ך שישוע הוא המשיח המובטח (מה"ש כ"ח 23). אלמלא התאימה זהותו של ישוע לתיאורים בתנ"ך, לא היתה לנו כל סיבה להאמין שיש תוקף כלשהו לטענותיו!

לכן מן הראוי לשאול אם במקום כלשהו בתנ"ך נאמר שהמשיח "שווה לאלוהים", שהוא עוד אישיות שלא נבראה, שקיימות מאז ומעולם, ובשלב מסוים נוטשת את קיומה בשמים כדי להפוך לאדם. אם נמצא שלא נאמר על כך דבר (עלינו לזכור שהתנ"ך נכנס לפרטי פרטים בכל מה שקשור לבוא המשיח), יהיה עלינו להתייחס בחשדנות לטענה שישוע הוא גם המשיח וגם אישיות שלא נבראה, אישיות שנייה ונצחית באלוהות, שהיתה קיימת מאז ומתמיד ושראו ליחס לה את התואר "אלוהים" במלוא מובן המילה.

איזו דמות של המשיח עולה מן התנ"ך?

כשהנוצרים מבקשים להוכיח את טענתו של ישוע שהוא המשיח, הם מצטטים את דברים י"ח 18:

נביא אקים להם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם, כְּמוֹךְ (כְּמוֹ מֹשֶׁה), וְנִתְּתִי דְבָרִי בְּפִיו, וְדִיבֶר אֵלֵיהֶם אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצִוּוֹנוּ.

הן כיפא (מה"ש ג' 22) והן סטפנוס (מה"ש ז' 37) השתמשו בפסוק הזה כדי להוכיח שישוע הוא "הנביא המובטח", זה ש"בא אל העולם" (יוח' ו' 14), שמוצאו מעם ישראל, ושתפקידו יהיה דומה לזה של משה. בישוע הקים אלוהים את המשיח, הדובר השמימי שהובטח מִקֶּדֶם, מושיע ישראל והעולם. או כפי שאמר כיפא, "לכם ראשונה הקים אלוהים את עבדו ושלח אותו לברך אתכם, בשובכם איש איש מדרכו הרעה" (מה"ש ג' 26).

פסוקים קלאסיים אחרים שעוסקים במשיח מבטיחים ש"ילד יולד לנו" (ישעי' ט' 5), שהוא יהיה מזרע האשה (ברא' ג' 15), מזרע אברהם (גלט' ג' 16) ונצר לבית דוד (שמ"ב ז' 14-16; ישעי' י"א 1). הוא יהיה מושל שייולד בבית לחם (מתי ב' 6; מיכה ה' 1). חלק מהתארים שמיוחסים לו הם "אל גיבור" ו"אבי עד" (ישעי' ט' 5).

הפסוק הזה מישעיהו הוא הפסוק היחיד שמכניס את המשיח לקטגוריה של אישיות שלא נבראה, למרות שהאפשרות הזאת קוראת תגר על המונותאיזם. ובכל זאת, מי שקורא את כתבי הקודש בעיון רב, יודע שאי אפשר להניח לפסוק יחיד להפוך על פיה את האמונה בכך שרק ישות אחת היא אלוהי האמת. עלינו לזכור שכתבי הקודש ניתנו ליהודים בראשונה. איש מהם לא העלה על דעתו שהתואר השמימי שיוחס למלך המשיח הופך אותו לחלק מהאלוהות. שלפתע, באורח פלא, האלוהות כוללת שתי אישיות, מה שעומד בניגוד לכל מורשת ישראל.

"האל הגיבור" שעליו מדובר בישעיהו ט' 5 מוגדר במילון כ"גיבור שמימי, שמשקף את ההדר השמימי". מילון זה מציין שהמילה "אל" שישעיהו משתמש בה, מיוחסת במקום אחר בתנ"ך ל"אנשים בעלי מעמד ועוצמה", וגם למלאכים.

ובאשר ל"אבי עד", ביהדות הובן התואר הזה כ"אבי העידן

הממשמש ובא".⁵ התפיסה הרווחת היתה שדמות אנושית יכולה להיות "לאב ליושב ירושלים ולבית יהודה" (ישעי' כ"ב 21).

במזמור מ"ה, מלך המשיח ה"אידאלי" נקרא "אלוהים", אבל אין זה אומר שמדובר בפשרה על האמונה היהודית באל אחד ויחיד. המילה "אלוהים" לא שימשה רק בהקשר של האלוהים היחיד, אלא גם ביחס ל"נציגים שמיימיים במקומות קדושים, או לכאלה ששיקפו הדר שמיימי ועוצמה".⁶ מחבר המזמור, וגם מחבר האיגרת לעברים שציטט אותו (עברי' א' 8), ידעו שהם עושים שימוש יחודי במילה "אלוהים" כדי לתאר את מלך המשיח, ולכן מיהרו להוסיף שהאלוהים של המשיח הוא זה שמשח אותו לתפקידו (תהלי' מ"ה 8).

גם את פסוק 1 ממכה ה', שמצוטט לעיתים קרובות בנוגע למוצאו של המשיח, אין להבין פשוטו כמשמעו. במקום אחר בספר מיכה יש ביטוי דומה, שמדבר על ההבטחות שניתנו ליעקב "מימי קדם" (מיכה ז' 20). אין ספק שההבטחות בנוגע למשיח ניתנו זמן רב לפני תחילת ההיסטוריה האנושית (ברא' ג' 15; ראה גם מ"ט 10; במד' כ"ד 17-19). כאשר מנסים להבין את משיחיותו של ישוע כפי שהבינו אותה ישוע עצמו והשליחים, לא מוצאים בתנ"ך כל נבואה שעולה ממנה שישות אלמותית תהפוך לאדם, ותהיה למלך המובטח של עם ישראל. המלך הזה, נצר לבית דוד, היה אמור להיוולד בישראל מעלמה בתולה (ישעי' ז' 14; מתי א' 23. ראה גם שמ"ב ז' 13-16). וכך, בימיו של הקיסר אוגוסטוס נכנס המשיח לתמונה.

בן האלוהים

המקור לבלבול עתיק היומין הזה בנוגע לזהותו של ישוע נעוץ בהשערה שהתגבשה במשך שנים של חשיבה מסורתית, ולפיה התואר "בן אלוהים" מתייחס לישות נצחית שלא נבראה, הנוטלת חלק באלוהות. אבל לרעיון הזה אין כל סימוכין בתנ"ך ובברית החדשה.

העובדה שהרעיון הזה ממשיך להתקיים בעקשות כה רבה עד היום, מעידה על העוצמה הרבה שיש לאינדוקטרינציה תיאולוגית.

בכתבי הקודש, התואר "בן אלוהים" הוא תואר אלטרנטיבי ולמעשה תואר נרדף למשיח. זו הסיבה שיוחנן הקדיש בשורה שלמה לנושא עיקרי אחד, כדי שנבין ונאמין ש"ישוע הוא המשיח בן האלוהים" (יוח' כ' 31). הבסיס לשוויון הקיים בין שני תארים אלה נמצא במזמור ב', "ייתיבבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו", המשיח שאלוהים "נסך" בירושלים בתור המלך (ב' 6), ושעליו הוא אומר, "בני אתה, אני היום ילידתך. שאל ממני, ואתנה גויים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ" (ב' 7-8). ישוע לא היסס לייחס את המזמור לעצמו, משום שראה בו נבואה אודותיו ואודות העתיד שציפה לתלמידיו, של אלה שיקבעו את נחלתם בקרב הגויים וימשלו בהם (ראה התג' ב' 26-27).⁷ כיפא עורך השוואה דומה בין המשיח לבן האלוהים, כשבכוחה של התגלות שמיימית הוא נותן אישור לאמונה בישוע:

אתה המשיח, בן אלוהים חיים! (מותי ט"ז 16).

הכוהן הגדול שאל את ישוע:

האם אתה המשיח בן המבורך? (מרק' י"ד 61).

נתנאל הבין שבן האלוהים הוא לא אחר מאשר מלך ישראל (יוח' א' 49), המשיח (א' 41), "זה שכתב עליו משה בתורה, וכן גם הנביאים" (א' 45; ראה גם דבר' י"ח 15-18).

התואר "בן אלוהים" מיוחס גם למלאכים (איוב א' 6; ב' 1; ל"ח 7; ברא' ו' 4; 2; תהלי כ"ט 1; פ"ט 7; דני' ג' 25), לאדם (לוקס ג' 38), לעם ישראל (שמות ד' 22), למלכי ישראל בתוקף היותם נציגיו של אלוהים, ובברית החדשה למאמינים בישוע (יוח' א' 12). לשווא יטרח מי שיבקש למצוא ולו גם מקום אחד, שבו התואר הזה מיוחס לישות שלא נבראה מעולם, לאחד ה"שותפים" באלוהות הנצחית. הרעיון הזה אינו קיים בדרך שבה כתבי הקודש תופסים את המושג בן אלוהים.

לוקס מבהיר היטב שמעמדו של ישוע בתור בן אלוהים נובע מכך שהוא נולד ברחמה של בתולה. הוא אינו אומר דבר על מוצאו הנחצי:

רוח הקודש תבוא עלייך (על מרים) וגבורת עליון תצֵל עלייך. לכן קדוש יקרא היילוד, בן אלוהים (לוקס א' 35).

מחבר מזמור ב' קשר את התואר "בן אלוהים" לעיתוי מסוים בתולדות המשיח - "היום" (תהלי' ב' 7) - המשיח נולד בסביבות שנת 3 לפני הספירה (ראה מתי א' 20; לוקס א' 35). לפיכך, הולדתו קשורה להופעתו על בימת ההיסטוריה (מה"ש י"ג 33), כאשר אלוהים היה לאביו (עברי' א' 5; יוחי' ה' 18).

וכך מבהירים כתבי הקודש, שישוע ראה בהם את דבר אלוהים, את מעמדו של ישוע כבן אלוהים. הכל התחיל כשישוע נוצר ברחמה של מרים, כשקם לתחייה או כשהוסמך כמלך. הגישה שלוקס נוקט בעניין מעמדו של ישוע כבן אלוהים תואמת במדויק את התקווה להולדת המשיח - זרע האשה, מצאצאי אדם, אברהם ודוד (מתי א' 1; לוקס ג' 38). בכל הפסוקים שבדקנו אין כל אזכור לכך שהבן היה קיים בנצח, מאז ומעולם.

בן האדם, האדון היושב לימין הגבורה

ישוע כינה את עצמו תכופות בתואר "בן האדם". כמו "בן אלוהים", גם תואר זה קשור במשיחיותו. ולכן, כשאישר שהוא המשיח, בן המבורך, בן אלוהים, הוא הוסיף באותה נשימה שהכוהן הגדול יראה "את בן האדם יושב לימין הגבורה ובא עם ענני השמים" (מרק' י"ד 61-62). התואר "בן האדם" מופיע בדניאל ז' 13, 14. דמות אנושית - "בר אנש" (בן אדם) מקבלת שם מידי אלוהים האב את הסמכות לשלוט בעולם. ההקבלה לתהילים ב' ברורה מאליה, וכן הקשר למה שנאמר בתהילים ק"י, שם דוד מדבר על "אדוני" (המשיח), שיושב

לימין אדונו (של האב), עד לרגע שבו הוא יקח את מקומו כמושל העולם ויִרְדָּה בקרב אויביו (תהלי' ק"י 2. ראה גם מתי כ"ב 42-45).

גם בתהילים פ' 18 יש קשר ברור בין בן האדם למשיח, "תהי ידך על איש ימינך, על בן אדם אימצת לך".

ברור שמחברי הברית החדשה מייחסים דגש רב לתהילים ק"י. הם מצטטים ממנו עשרים ושלוש פעם, ומייחסים את מה שנאמר בו לישוע, שבזמן שהדברים נכתבו כבר עלה לשמים וישב לימין האב, בדיוק כפי שחזה מחבר המזמור.

שוב, מבין כל התארים שמיוחסים למשיח, התואר "בן אלוהים הנצחי" זר לחלוטין לכתובים. בשום מקום לא נאמר שהוא היה קיים כבן מאז ומתמיד, בנצח. העובדה הזאת צריכה לגרום לנו להשוות בין מה שלמדנו על ישוע לבין דמותו, כפי שהיא משתקפת בכתבי הקודש. רעיון קיומו של בן נצחי אינו תואם את מה שהם מלמדים על המשיח. רבים טועים כשהם רואים בישוע ישות נצחית, שבאה לעולם הזה כדי לחיות באורח זמני.

ישוע עצמו אמר שהוא איננו אלוהים

בשורת יוחנן עוסקת בזהותו של ישוע בנושא עיקרי. יוחנן כתב את הבשורה כשלנגד עיניו עמדה מטרה עיקרית אחת: לשכנע את קוראיו שישוע הוא "המשיח, בן האלוהים" (יוח' כ' 31). לדברי יוחנן, ישוע עשה הבחנה ברורה בינו לבין האב, שהוא "אלוהי האמת לבדו" (יוח' י"ז 3) ו"אלוהים האחד" (ה' 44; ו' 27).

אם מישהו ימצא בכתביו של יוחנן הוכחה לכך שישוע "שווה" לאלוהים כפי שמגדירה זאת תורת השילוש, הוא יגלה משהו שיוחנן לא התכוון אליו, משהו שיוחנן אפילו לא היה מעלה על הדעת במסגרת המורשת היהודית שלו! במקרה כזה יהיה עלינו להודות שיוחנן הציג תמונה חדשה לגמרי של המשיח, תמונה שסותרת את זו שעולה מן

התנ"ך, ומפריכה את טענתו של יוחנן (וגם את זו של ישוע), שרק האב הוא אלוהים האחד ואלוהי האמת לבדו (יוח' ה' 44; י"ז 3). סתירה ברורה כזאת היא פשוט בלתי אפשרית.

הגיעה העת שנאפשר לישוע ליישר את ההדורים. בבשורות של מתי, מרקוס ולוקס נאמר מפורשות שישוע תמך באחדותו ובייחודו של האל בתנ"ך (מרק' י"ב 32-34). אם כך, לפי יוחנן, האם ישוע סתר את עצמו כשטען שהוא אלוהים? התשובה ניתנת ביוחנן י' 34-36, שם הגדיר ישוע את מעמדו כנציג אנושי של אלוהים בתנ"ך. ישוע אמר את הדברים האלה על עצמו כדי להסביר למה הכוונה שהוא והאב הם אחד (יוח' י' 30). הכוונה לאחדות תפקודית, שבמסגרתה הבן מייצג את האב באופן מושלם. כך מתאר התנ"ך את מעמד הבנים, שהמלכים והשליטים השונים שקמו מקרב עם ישראל נתנו לו ביטוי חלקי, ושהתגשם במלואו במשיח - המלך שאלוהים בחר בו.

מן הדברים שנאמרים ביוחנן י' 29-38 עולה התמונה הבאה: ישוע אמר שהוא והאב הם "אחד". הכוונה לאחדות שבהתחברות ובתפקוד. במקום אחר הוא אמר שאחדות כזו צריכה לשרור גם בינו לבין תלמידיו ובינם ולבין אביו (יוח' י"ז 11, 22). רבים הבינו שישוע טוען שהוא שווה לאלוהים, וכך ניתנה לו ההזדמנות להסביר את עצמו. הוא ביקש לומר שבעצם כוונתו שהוא "בן אלוהים" (יוח' י' 36), וזהו, כאמור, תואר נרדף למשיח.

ישוע הסביר שהטענה שלו שהוא "בן אלוהים" היא מאוד הגיונית, במיוחד לאור העובדה התנ"כית, שלפיה אלוהים קורא גם לנציגים לא מושלמים מטעמו בשם "אלוהים" (תהל' פ"ב 6). הוא לא התיימר לייחס לעצמו מעמד של בן נצחי, אלא השווה את מעמדו ואת תפקידו לזה של השופטים. הוא ראה את עצמו כנציג אלוהים במלוא מובן המילה בתוקף היותו בן האלוהים, המשיח האחד והיחיד, שנולד בדרך על-טבעית והגשים את כל נבואות התנ"ך. בדברים שישוע אמר על עצמו אין שום הפרכה של המונותאיזם התנ"כי, והם אינם מצריכים שכתוב

של דברים ו' 4 - "שמע ישראל" המקודש. ישוע הבין את מעמדו ואת תפקידו במסגרת המגבלות של האמת הנבואית שאלוהים גילה בכתבי הקודש בתוקף סמכותו שלו. אילולא נהג כך, הטענה שלו למשיחיותו היתה מאבדת מתוקפה. הוא היה מפר את מה שנאמר בכתבי הקודש.

הביטויים העבריים שיוחנן השתמש בהם

היות שישוע הכחיש בתוקף שהוא אלוהים (יוח' יי 34-36), אין כל טעם לחשוב שבמקום אחר הוא סתר את עצמו. יש לבחון את בשורת יוחנן לאורם של עקרונות ברורים וחד־משמעיים אלה. ישוע שונה מ"אלוהי האמת לבדו" (יוח' י"ז 3). רק האב הוא אלוהים (יוח' ה' 44). יוחנן מבקש מקוראיו להבין שכל הדברים שהוא כותב מתוספים ומאשררים את האמת האחת הגדולה - שישוע הוא המשיח, בן האלוהים (יוח' כ' 31). כפי שראינו, ישוע עצמו אמר שהמונח "אלוהים" יכול להתייחס גם לבני אדם שנשלחים על ידי אלוהים, אבל אין זה אומר שהוא רואה את עצמו "שווה לאלוהים", אלא שהוא רק מכנה את עצמו "בן אלוהים" (יוח' יי 36). ביוחנן יי 24-25 ישוע אומר מפורשות שהוא המשיח, ובכל זאת לא האמינו לו הפרושים.

ישוע אמר פעמים רבות שהוא "נשלח על ידי אלוהים". אבל המשמעות שהקורא הממוצע מייחס למילים אלה רחוקה מזו שיוחנן התכוון לה. גם יוחנן המטביל "נשלח מאלוהים", אבל אין זה אומר שהוא היה קיים עוד לפני שנולד (יוח' א' 6). גם הנביאים "נשלחים" על ידי אלוהים (שופ' ו' 8; מיכה ו' 4), והתלמידים עצמם "נשלחו" על ידי ישוע, כפי שהוא עצמו "נשלח" (יוח' י"ז 18).

גם הביטוי "ירד מהשמים" אין פירושו ירידה מצורת חיים קודמת, בדיוק כפי שאי אפשר לקחת באופן מילולי את מה שישוע אמר על בשרו, על כך שהוא "הלחם החי היורד מן השמים" (יוח' ו' 50-51). נקדימון הכיר בכך שישוע "בא מאת אלוהים" (יוח' ג' 2), אבל לא

חשב שהוא קיים מאז ומעולם. וכשהחכמים והסופרים דיברו על הנביא שאמור לבוא "אל העולם" (ו' 14; ראה גם דברי י"ח 15-18), הם לא התכוונו שהנביא הזה היה קיים עוד לפני שנולד.

יעקב אמר ש"כל מתנה טובה וכל מתנה שלמה יורדת ממעל, מאת אבי האורות" (יעקב א' 17). הירידה מהשמים היתה דרכם הציורית של ישוע ובני דורו לתאר מוצא שמיימי, ומוצא כזה בהחלט יש לייחס לישוע בזכות לידתו מבתולה.

הדברים שיוחנן אומר, ושלאורה אפשר לראות בהם הוכחה ל"קיומו הנצחי" של ישוע (יוח' ג' 13; ו' 62) קשורים לבן האדם, לבשר ודם. לכל היותר אפשר להבין מהם שישוע היה אדם שחי בשמים לפני שנולד! אבל אין צורך בהסבר כזה, בעיקר אם זוכרים שכשש מאות שנה לפני כן, דניאל ראה בחזון את בן האדם יושב לימין האב, מעמד שלפי הברית החדשה ניתן לישוע אחרי שקם לתחייה ועלה לשמים.

בתור המשיח, ישוע ראה את עצמו בתפקיד של זה שמאוחר יותר עלה לשמים, שהרי לפי חזונו רב ההשראה של דניאל, זה יעודו של המשיח לפני שישוב בגבורה. שובו העתידי של ישוע לעולם הזה בהחלט קיים מראש, בנצח. דניאל ראה את כל הדברים האלה עוד לפני שהמשיח נולד. זו הסיבה שישוע ציפה לעלות לימין האב, שכן הוא נראה שם בחזון, כבשר ודם שעלה לשמים - כבן האדם (יוח' ו' 62).

הרעיון שישוע עצמו יֵשֵׁב על כס האב שבשמים, בתור בן אדם, עוד לפני שנולד בבית לחם, סותר את מה שאומרים יוחנן ודניאל. ישוע היה צריך להיוולד לפני שיכלו להתגשם כל הדברים שהתנ"ך מנבא אודותיו!

"בטרם היות אברהם"

תולדות ישוע מתועדים בתנ"ך (לוקס כ"ד 27). תפקידו של המשיח מתואר שם בבהירות רבה, אבל לא נאמר שם דבר על כך שהמושג "ה' אלוהינו ה' אחד" ישתנה באורח קיצוני עם בוא המשיח. ראיות רבות

תומכות בהנחה שהשליחים לא הטילו בה ספק אפילו לרגע, שאלוהים הוא אחד ויחיד, או שהופעתו של ישוע יצרה בעיה תיאורטית כלשהי בתפיסה המונוטאיסטית. לכן, הרעיון שבגלל פסוק או שניים שמופיעים בבשורת יוחנן ישוע הפך על פיה את ההצהרה שלו שהאב הוא "אלוהי האמת לבדו" (יוח' י"ז 3), או שהוא ראה בעצמו משהו יותר מבן אנוש ודיבר על קיום נצחי מודע, מחבל באחדות של כתבי הקודש. ואת התפילה שנשא, ובה הוא ביקש שאלוהים יפאר אותו בכבוד שהיה לו לידו לפני שהעולם נברא (יוח' י"ז 5), אפשר ללא ספק לפרש כרצון שלו לזכות בפאר שהוכן עבורו מראש בתוכניתו של האב. גם הכבוד שישוע התכוון לתת לתלמידיו כבר "ניתן" להם (יוח' י"ז 22), אבל הם עדיין לא קיבלו אותו.⁸

התפיסה היהודית הטיפוסית נוהגת להתייחס לכל דבר בעל חשיבות יתרה בעצתו של אלוהים - משה, התורה, חזרה בתשובה, מלכות אלוהים והמשיח - כאל משהו שהיה "קיים בנצח", משהו נצחי שקיים בחיק אלוהי הנצח. לכן יוחנן היה יכול לדבר על הצליבה כעל משהו שקרה מלפני היווסד תבל (התג' י"ג 8).

כיפא, שכתב את איגרותיו בשלהי המאה הראשונה לספירה, דיבר על הקיום הנצחי של ישוע רק כעל משהו ש"נודע" מִקֵּדָם (פטר"א א' 20). גם הדרשות שהוא נשא, ושמתועדות בפרקים הראשונים של מעשי השליחים, משקפות את הגישה הזאת.

אבל מה בקשר לקטע מיוחנן ח' 58, שם ישוע אומר ש"בטרם היות אברהם, אני הוא"? האם ישוע בילבל את היוצרות, כשאמר מצד אחד שרק האב הוא "אלוהי האמת לבדו" (יוח' י"ז 3; ה' 44) - ושהוא עצמו איננו אלוהים, אלא בן האלוהים (יוח' י' 36) - ומצד שני שהוא לא נברא, שכן היה קיים מאז ומעולם? כשאמר שהיה קיים עוד לפני אברהם, האם הוא הגדיר את מעמדו לאור מה שנאמר בתנ"ך (יוח' י' 36; תהל' פ"ב 6; ב' 7) רק כדי לחוד חידה שאין לה פתרון? האם הבעיה שמציב רעיון השילוש, בעיה שמעולם לא נפתרה במלואה, נוצרה רק בגלל

פסוק בודד ביוחנן? האם אין זה חכם יותר לקרוא את יוחנן ח' 58 לאור הדברים המאוחרים יותר שישוע אמר (יוח' י' 36) ולאור שאר הדברים שנאמרים בכתבי הקודש?

בתפיסה היהודית, שחילחלה כמעט לכל פסוק בבשורת יוחנן, אך טבעי לחשוב שישוע דיבר במונחים שהיו מקובלים על אלה שגדלו על ברכי המסורת הרבנית. בהקשר יהודי, הטענה לקיום נצחי אין פירושה שהישות שבה מדובר היתה קיימת מאז ומעולם! הכוונה היא שלאותה ישות יש משמעות מוחלטת בתוכנית האלוהית. ישוע הוא ללא ספק מרכז הבריאה ותכליתה. אבל הבריאה והתוכנית של אלוהים להושיע את האנושות לא התגשמו לפני שישוע נולד. אישיותו של ישוע נוצרה כשדבר אלוהים לבש בשר ובא לשכון בתוכנו (יוח' א' 14).⁹

השיחות שהתנהלו בין ישוע לבין הפרושים והסופרים נבעו ממניעים מנוגדים. ביוחנן ח' 57 ישוע לא אמר, בניגוד למה שחשבו שומעיו, שהוא ראה את אברהם, אלא שאברהם שָׁשׂ לראות את יומו של המשיח (יוח' ח' 56). אברהם ציפה לקום בתחיית המתים (יוח' י"א 24; מתי ח' 11) ולקחת חלק במלכות השמים. ישוע טען שהוא עולה על אברהם, אבל באיזה מובן?

בתור "שה אלוהים" הוא הוקרב (נצלב) "מלפני היווסד עולם" (התג' י"ג 8; פטר"א א' 20) - לא במובן המילולי, כמובן, אלא במסגרת עצת ה'. במובן זה, ישוע קדם לאברהם. לכן אברהם היה יכול לצפות לבוא המשיח ולמלכותו. המשיח ומלכותו היו קיימים בנצח במובן זה שאברהם "ראה" אותם בעיני האמונה.¹⁰

המילים "אני הוא" ביוחנן ח' 58 אין פירושן "אני הוא אלוהים". בניגוד למה שרבים חושבים, אין זו הקבלה לשמו של אלוהים - היכן שה' הצהיר "אהיה אשר אהיה" (שמות ג' 14). ישוע מעולם לא יחס לעצמו את התואר הזה. הדברים שהוא אמר ביוחנן ח' 58 - "אני הוא" - זהים למה שאמר ביוחנן ד' 26, "אני המדבר אלייך, אני הוא

[המשיח]¹¹. לפני שאברהם נולד, ישוע כבר "נודע" (פטר"א א' 20). ישוע יוצא כאן בהכרזה מדהימה לגבי מקומו בתוכניתו של אלוהים.

ה"דָּבָר" מיוחנן א' 1

אין כל סיבה להבין או לראות במושג "הדָּבָר" שעליו מדובר ביוחנן א' 1 אישיות שמיימית שנייה, שהיתה קיימת לפני שישוע נולד.¹² ההאנשה הדומה של החוכמה במשלי ח' 22,30 ובלוקס י"א 49 אין פירושה שהחוכמה היא אישיות בפני עצמה. אין כל סיבה להביא בחשבון את קיומה של אישיות שמיימית שנייה באלוהות. האב היה ונותר "אלוהי האמת לבדו" (יוח' י"ז 3), "אלוהים האחד" (ה' 44). התנ"ך מייחס למונח לוגוס (הדָּבָר) את פועלו של אלוהים בבריאה. לוגוס הוא דברו רב העוצמה של אלוהים, המְצוּוה ומפיח חיים, ושעל פיו נברא הכל (תה' ל"ג 6). דבר אלוהים הוא הכוח שבאמצעותו הוא משלים את עצתו ואת חפצו (ישעי' נ"ה 11).

אם נבדוק במקומות אחרים בברית החדשה, נמצא שדבר אלוהים הוא המסר שבכוחו להושיע, הבשורה. זוהי המשמעות של מושג זה לכל אורך הברית החדשה (מתי י"ג 19; גלטי' ו' 6 ועוד).

זהו סבך הרעיונות שנוצר כדי לפרש את משמעות הלוגוס, "הדבר". "הכל נהיה על ידיו, ומבלעדיו לא נהיה כל אשר נהיה" (יוח' א' 3). ביוחנן א' 14, הדבר לובש בשר בדמות אדם אמיתי, שמוצאו שמיימי בזכות התעברות על-טבעית.¹³ מאותו רגע, כאשר "מְלֵאָה הַעֵת" (גלטי' ד' 4), האלוהים האחד מבטא את עצמו בבריאה חדשה, המקבילה לבריאה המקורית - הראשונה - של אדם. ההריון והלידה הלא-טבעיים של ישוע מציינים את תחילתו של שלב חדש וחסר תקדים בתוכניתו של אלוהים. בתור אדם השני, ישוע מציין את תחילת תוכנית הישועה כולה. הוא החלוץ, מפלס הדרך לעבר האלמוות. תוכניתו של אלוהים מתגלה בשלמותה בו, בבשר ודם (עבר' א' 1-2).

ובכל זאת, כל הדברים האלה אין פירושם שישוע ויתר על צורת חיים אחת למען אחרת. אילו זה היה כך, לא היה מקום להקבלה בינו לבין אדם, שגם היה "בן אלוהים" בתוקף הבריאה (לוקס ג' 38). רעיון כזה מערער את תפיסת האל האחד והיחיד של כתבי הקודש, שעליהם נאמר "ואת הכתוב אי אפשר להפרי" (יוח' י' 35).

אלוהים מתחיל לדבר אלינו במהלך המאה הראשונה לספירה דרך בן חדש, דרך דברו האחרון לעולם (עבר' א' 1). הרעיון על קיום מוקדם של הבן מפר את מה שנאמר בכתבי הקודש, קורא תגר על האמונה באל אחד ומאיים על אנושיותו של ישוע (יוח'א ד' 2; יוח'ב 7).

התפיסה הזאת של ישוע בבשורת יוחנן יוצרת הרמוניה בין יוחנן לבין שאר השליחים, ושומרת על המונוטאיזם של התנ"ך במקומו הראוי. ההיסטוריה של קהילת המשיח מלמדת שהמונוטאיזם הלא מוגבל של התנ"ך נזנח רק אחרי חתימת הברית החדשה, בהשפעת רעיונות יווניים נוכריים. במקביל נשכחה גם התפיסה המשיחית שנקבעה מראש, ויחד איתה גם המציאות של מלכות משיח עתידית. התוצאה היתה שנים של עימות, שלא תם עד היום, סביב השאלה: איך אפשר לשלב בדמות אחת את קיומה של ישות אלוהית שנייה עם אדם בכל המובנים?

הרעיון שהמשיח היה קיים מאז ומתמיד הינו אותו רעיון זר שחדר לתיאולוגיה הנוצרית, למרות שאינו מתאים לתמונה השלמה. בלעדיו, התמונה של ישוע היתה ברורה, ועלתה בקנה אחד עם ההתגלות שקיימת בתנ"ך לצד משנתם של השליחים. אלוהים, האב, נשאר אלוהי האמת היחיד, אלוהים האחד לבדו (יוח' י"ז 3; ה' 44), ואחדותו של ישוע עם האב באה לידי ביטוי באחדות תפקודית, ומוצאת ביטוי באחד שהוא באמת הבן, כפי שכתבי הקודש מגדירים את המונח (יוח' י' 36). כדי שהאמונה בישוע תתעורר לחיים ותתאחד, היא צריכה להתבסס על האמונה שהמשיח של התנ"ך והברית החדשה לא הושחת בידי

השערות מתעות של היוונים, שהפגינו מעט מאוד אהדה לעולם היהודי שבו נולדה האמונה המשיחית.

"אלוהותו" של ישוע

מי שאומר שישוע איננו אלוהים, אינו מתכחש לכך שיש לו טבע אלוהי. האלוהות היא חלק "מובנה" באישיותו, מכוח הלידה יוצאת הדופן שלו, שנעשתה בהשראת רוח הקודש, וגם מכוח העובדה שהרוח שכנה בתוכו במלואה (יוח' ג' 34). שאול הצהיר ש"כל מלוא האלוהות" שָׁכַן בו (קול' א' 19; ב' 9).

בישוע האדם אנחנו רואים את כבודו של אביו (יוח' א' 14). אנחנו מבינים שאלוהים עצמו היה "במשיח מְרַצָה את העולם אל עצמו" (קור'ב ה' 19). אם כך, בן האלוהים הוא שִׁיאה של בריאת אלוהים, הביטוי המלא של האופי האלוהי בבן אדם. ולמרות שכבודו של האב בא לידי ביטוי בדמותו של אדם הראשון, אם כי במידה פחותה (תהל' ח' 5; ראה גם ברא' א' 26), רצון האב בא לידי ביטוי מלא בישוע (יוח' א' 18).

שאול מעולם לא אמר דבר שמוציא את ישוע מהקטגוריה האנושית. נוכחות אלוהים, ששכנה במקדש, לא הפכה את המקדש לאלוהים! רק לעיתים רחוקות שאול מייחס רמה גבוהה של "אלוהות" גם למאמין המשיחי,¹⁴ זה שרוח המשיח שוכנת בו (אפס' ג' 19). כפי ש"אלוהים היה במשיח" (קור'ב ה' 19), כך המשיח "חיי" בשאול (גלט' ב' 20). שאול גם התפלל שהמאמינים יתמלאו "בכל מלוא האלוהים" (אפס' א' 23; ג' 19).

כיפא דיבר על הנאמנים, ששותפים "בטבע האלוהי" (פטר'ב א' 4). ומה שנכון לגבי המאמין בישוע, נכון עוד יותר לגבי ישוע עצמו, שהוא "החלוץ", המוביל וזה שמנחה את כל השאר בתהליך הישועה, לאחר שתהליך זה "הושלם" בו עצמו (עברי ב' 10).

בדמות אלוהים

למרות שפע הראיות מהברית החדשה, המלמדות שהשליחים תמיד הבחינו בין ישוע לבין "אלוהים אחד, האב" (קור"א ח' 6), רבים מוצאים בפיליפים ב' 5-11 תמיכה להשקפה המסורתית, שישוע הוא אלוהים בכל המובנים. יש ניגוד בין ההגדרה שנתן מחבר הערך כריסטולוגיה ("ידיעת הנצרות") באחד המילונים הנוצריים,¹⁵ ולפיה "שאל מעולם לא נתן למשיח את השם 'אלוהים' או תיאר אותו כאלוהים", לבין הדברים שנאמרים בפיליפים ב' אודות קיומו הנצחי של המשיח בשמים.

מחקר מקיף שעשה לאחרונה גיימס דאן בעניין דמותו של ישוע בברית החדשה - *Christology in the Making* - מזהיר אותנו מפני הסכנה שנייחס לדבריו של שאול את המסקנות שהגיעו אליהן דורות מאוחרים יותר של תיאולוגים, "אבות" הכנסייה היוונית בדורות שלאחר חתימת הברית החדשה. הנטייה למצוא בכתבי הקודש תימוכין למה שאנחנו כבר מאמינים בו היא טבעית, שכן כולנו חשים מאוימים נוכח האפשרות ש"ההשקפה שלנו" אינה תואמת את זו של כתבי הקודש. (והבעיה הזאת קשה עוד יותר אצל מי שצריך ללמד את כתבי הקודש או לדרוש מתוכם.)

אבל האם אנחנו לא מציבים בפני שאול דרישה מופרזת, כשאנחנו מצפים שיציג בפנינו בכמה משפטים בודדים ישות אלוהית אחרת, נוסף על האב? הרעיון הזה הרי מאיים על האמונה באל אחד ויחיד, שאותה שאול מביע בכל מקום אחר בצורה ברורה ומפורשת (קור"א ח' 6; אפס' ד' 6; טימ"א ב' 5). ציפיה כזו מעלה את בעיית השילוש, ושאל, שהיה תיאולוג מבריק במיוחד, כלל לא היה מודע לה.

קריאה חסרת פניות בפיליפים ב' תעלה את השאלה: האם בפסוקים אלה שאול אכן ביקש לומר שישוע היה קיים עוד לפני שנולד? ההקשר שבו נאמרים הדברים מבהיר שהוא האיץ במאמינים לשמור על צניעות

וענווה. היו כבר מי שתהו אם שאול אמר את הדברים משום שרצה שקוראיו יאמצו את הלך הרוח של זה שהיה אלוהים הנצחי, והחליט להפוך לאדם.

האם אין זה מוזר ששאול ידבר על קיומו הנצחי של ישוע בתור המשיח, וישתמש לשם כך בשם ובתפקיד שיוחסו לישוע רק לאחר לידתו?

אפשר להבין את הדברים ששאול אמר בפיליפים ב' בהקשר של נושא אהוב: משיחיותו של אדם הראשון. אדם הוא זה שנברא בצלם אלוהים, כבן אלוהים (ברא' א' 26; לוקס ג' 38), וישוע, אדם האחרון (קור' א ט"ו 45), גם הוא נברא בצלם אלוהים (המילים "דמות" ו"צלם" הן נרדפות).¹⁶ אולם בעוד שאדם - בהשפעת השטן - התיימר להיות שווה לאלוהים ("והייתם כאלוהים", ברא' ג' 5), ישוע לא נהג כך. אומנם היתה לו זכות מלאה למעמד אלוהי, בתוקף היותו המשיח שמשקף את הנוכחות האלוהית, ובכל זאת הוא לא חשב שהוא שווה לאלוהים ולא התיימר להיות כזה, וגם לא ראה בכך משהו שראוי לחשוב עליו בכבוד ראש. תחת זאת הוא ויתר על כל זכויותיו, וסירב לשליטה שהציע לו השטן על כל ממלכות תבל (מתי ד' 8-10). לכל אורך חייו עלי אדמות הוא נהג כעבד, עד למותו על הצלב כפושע.

בתגובה לחיי הצנעה האלה של ישוע רומם אותו אלוהים למעמד האדון המשיח, היושב לימין האב, כפי שנחזה מראש בתהילים ק"י. שאול לא אמר שכאשר ישוע עלה לשמים, הוא שב למעמד שהיה לו קודם, מעמד שאותו הוא עזב באופן זמני. ישוע זכה לראשונה למעמד הרם הזה רק לאחר שעלה לשמים. על אף שכל חייו הוא היה המשיח, מעמדו החדש קיבל אישור בציבור רק לאחר שקם מן המתים, רק לאחר שאלוהים "שם" אותו ל"אדון ולמשיח" (מה"ש ב' 36; רומ' א' 4). המידע ששאול מספק אודות חייו של ישוע, וממנו עולה סיפור ההתכחשות העצמית המתמדת שלו, מקביל לפרשנויות אחרות של

שאל בנוגע לפועלו של ישוע. למשל, "בהיותו עשיר, נעשה עני למענכם" (קור' ב ח' 9). אדם קטא, ואילו ישוע השפיל את עצמו מרצון.

התפיסה המסורתית של פיליפים ב' תלויה במשמעות שמייחסים לכך שישוע נוצר "בדמות אלוהים". יש המבינים שהוא היה קיים מאז ומתמיד בשמים. התרגומים השונים לאורך הדורות תרמו רבות להשתרשות התפיסה הזאת. הפועל "היה" שמופיע בפסוק - "היה קיים בדמות אלוהים" - הוא מאוד שכיח בברית החדשה, אבל בשום פנים אי אפשר לייחס לו את המשמעות של משהו שהיה קיים מאז ומעולם, אם כי תרגומים שונים אופפים עליו את המשמעות הזאת.

למשל, באיגרת הראשונה לקורינתים י"א 7 שאל אומר שהגבר אינו חייב לכסות את ראשו, מהיותו צלם אלוהים וכבודו. הפועל שתורגם כאן מיוונית ל"מהיותו", הוא אותו פועל שתורגם ל"היה" בפיליפים ב' 6. אם אדם רגיל הוא צלם אלוהים וכבודו, על אחת כמה וכמה ישוע, שהוא הנציג האנושי המושלם של אלוהים, ושכל התכונות של הטבע האלוהי שוכנות בו (קול' ב' 9). שאל לא התכוון לדבר בפיליפים ב' על ישות אלוהית נצחית שהפכה לאדם, אלא ללמד שיעור פשוט בצניעות הליכות. הלך הרוח שהיה בישוע צריך להיות בנו. עלינו לחשוב כמוהו. אבל הרי לא מצפים שנראה יצורים אלוהיים נצחיים, שעומדים לוותר על אלוהותם כדי לרדת לארץ כבני אדם.

לא כולם יודעים שאנשים רבים מסתייגים מהמשמעות המסורתית שמיוחסת לפיליפים ב', הפרק שנתפס כהכרזה על קיומו הנצחי של ישוע. א' ה' מקנייל, פרופסור לתיאולוגיה, כתב בשנת 1923:

שאל מפציר בפיליפים לחדול ממחלוקות, ולנהוג בענווה זה עם זה. בשנייה לקורינתים ח' 9 הוא מאיץ בקוראיו לתרום בנדיבות. נשאלת השאלה אם היה זה טבעי שהוא יתייחס לשני הלקחים המוסריים האלה באקראי (וזוהי ההתייחסות היחידה שלו לנושא) נוכח הבעיה העצומה [שכרוכה בעניין האלוהים] שלבש בשר. רבים חושבים שהדברים הפשוטים [שהוא אומר כאן] היו יעילים יותר אילו הוא התכוון למופת שהמשיח מציב

בענווה ובהקרבה העצמית שלו בחייו האנושיים, כפי שזה עולה מהשנייה לקוריתים " 1, "אני עצמי, שאול, מפציר בכם בנועם המשיח ובענוותו". מקנייל משכתב את פיליפים ב' 6-7 כך:¹⁷

הוא, אשר היה אלוהי כל חייו, לא חשב לשלל להיחשב בכל מחיר כשוה לאלוהים, אלא מרצונו הריק את עצמו (מכל זכות לכבוד אלוהי) ואימץ לעצמו דמות עבד.

שאול מדבר על כך שישוע עלה על בימת ההיסטוריה כאחד האדם ("היה בדמות אדם"). כשבוחנים את מכלול חייו של ישוע, רואים תהליך מתמשך של ענווה ושפלות רוח, שהגיע לשיאו במותו על הצלב. האדם האחרון, בניגוד לראשון, הכניע את עצמו כליל לרצון אלוהים, ולכן קיבל את הכבוד הגדול מכולם.

בכור הבריאה

ההקבלה בין אדם לישוע היא הבסיס לדרך שבה שאול מבין את המשיח. הקשר של המשיח לבריאה החדשה, לקהילה, שווה לקשר שהיה לאדם כשהבריאה החלה. ישוע מאפשר למין האנושי להתחיל מחדש. עם ישוע, בתור נציג האנושות והאדם החדש, החברה יכולה להתחיל מבראשית. אבל ההקבלה הזאת היתה מאבדת מערכה אלמלא החל ישוע את דרכו כאדם. כפי שאדם נברא כ"בן אלוהים" (לוקס ג' 38), כך גם אופן לידתו הופך אותו ל"בן אלוהים" (לוקס א' 35). אין ספק שאדם הוא "עפר מן האדמה" (קור"א ט"ו 47) בעוד שישוע - "מן השמים הוא". אבל לדברי שאול, הכוונה איננה ללידתו, כי אם לשובו, ליום שבו הוא יחיה את הנאמנים מן המתים (קור"א ט"ו 45 ואילך). בנקודה זו באים לידי ביטוי הרעיונות המסורתיים בנוגע לקיומו הנצחי של ישוע. אצל שאול, המעבר של המשיח מהשמים לארץ מתמקד בשובו. הדיעות השתנו בתקופות מאוחרות יותר, ומרכז הכובד הועבר ללידתו. וכך, התפיסה המסורתית מסתכלת לאחור, אל העבר, בעוד

שכתבי הקודש מכוונים בעיקר אל העתיד, אל שובו של המשיח בהדר וכבוד.

בקולוסים פרק א' שאול מתאר את ישוע כבכור הבריאה החדשה, כמרכז תוכניתו של אלוהים עבור העולם. הוא מתמקד במעמד הנעלה שישוע זכה לו לאחר שקם לתחייה, לכך שהוא ראשון במעלה בעולם החדש, בניגוד לדיעות אחרות שנשמעו באותם ימים בקרב חוגים דתיים, ושהקולוסים נאלצו להתמודד איתן. כל הרשויות נבראו "ביו" (קולי' א' 16).

גם ישוע אמר, "ניתנה לי כל סמכות בשמים ובארץ" (מתי כ"ח 18). כאשר שאול מדבר בקולוסים א' 16 על "כל אשר בשמים ואשר בארץ", הוא מתכוון לכל דבר חי וחושב, לכל ה"כיסאות ורשויות וגם ממשלות ושלטונות" שנבראו "באמצעותו ולמענו". שאול כותב את הדברים בהקשר של "מלכות בנו אהובו" (קולי' א' 13).

ישוע הוא "בכור כל בריאה", וגם "בכור מבין המתים" (קולי' א' 15, 18).¹⁸ המילה "בכור" הופכת אותו למוביל הבריאה החדשה, לראש ולראשון בה, למקור שלה. למעמד הזה הוא הגיע מתוקף היותו הראשון שזכה באלמוות לאחר תקומתו מן המתים.

בהתגלות ג' 14 יוחנן מכנה את ישוע "הראשית של בריאת אלוהים". המשמעות היא שהוא עצמו היה חלק מהבריאה. המילה "בכור" בכתבי הקודש פירושה זה שזוכה למעמד הנעלה ביותר. עובדה זאת עולה בבירור מתהילים פ"ט 28, שם נאמר שה"בכור", המשיח, יהיה "עליון למלכי ארץ", ושכמו דוד אלוהים ירים אותו מעם (פס' 20). גם במקרה זה שאול מפתח את התפיסה המשיחית שכבר היתה מבוססת היטב עוד בתנ"ך.

דבר ממה שאמר שאול אינו מעיד על קיומה של ישות אלוהית שנייה. להיפך, הוא מציג בפנינו את אדם השני, שזכה לכבוד ולמעמד האלוהי שהאדם נברא לכבודו מלכתחילה (ברא' א' 26; תהל' ח'). ישוע מייצג את המין האנושי בתור הבכור בארגון מחדש של האנושות. הוא

מפגיע בעדנו בתור הכוחן הגדול שלנו בהיכל השמימי (עבר' ח' 1).
התארים הנעלים האלה שמייחסים לאדון שקם מן המתים אינם צריכים לשמש עילה בידי מי שחושב ששאל הפר את אמונתו באל אחד ויחיד, שהוא עצמו נתן לה ביטוי כל כך ברור באיגרתו הראשונה לקורינתים ח' 6, "הרי לנו יש אלוהים אחד, האב... ואדון אחד, ישוע המשיח". שום דבר מכל מה שנאמר באיגרת לקולוסים א' לא אמור לגרום לנו להאמין ששאל חלק על מה שאמרו מתי, מרקוס, לוקס, כיפא ויוחנן, או שהוא סטה מהאמונה באל אחד ויחיד, שעליו הוא דיבר בבחירות כה רבה בכל שאר איגרותיו (טימ"א ב' 5; אפס' ד' 6). מונותאיזם זה היה חלק בלתי נפרד מהרקע התיאולוגי של שאל.

"העולם הבא אשר אנו מדברים עליו"

מחבר האיגרת לעברים שם דגש מיוחד על אנושיותו של ישוע. ישוע התנסה בכל כמונו, ובכל זאת לא חָטָא (עבר' ד' 15). אלוהים עשה בידו (כלומר באמצעותו, ולא "דרכו" או "בו") את השמים והארץ; בידי הבן, שכן מלכתחילה הוא נועד להיות המשיח. לאחר שאלוהים דיבר אלינו בעבר בדרכים שונות ודרך אנשים שונים, הוא מדבר אלינו לבסוף ביד מי שהוא הבן האמיתי (עבר' א' 2). למחבר אין כל כוונה לומר (את מה שישוע לא ידע - מרק' י' 6) שישוע נטל חלק פעיל בבריאה שמתועדת בבראשית. אלוהים הוא זה שנח ביום השביעי, לאחר שהשלים את מלאכתו (עבר' ד' 10,4).¹⁹ אלוהים הוא גם זה שיביא את הבן לעולם הבא, כשיביא "את הבכור אל העולם" (עבר' א' 6).²⁰
כשהמשיח יבוא בשנית, יהפכו כמה הצהרות מאוד חשובות שנאמרו לגביו לנחלת העבר. ראשית, כיסאו של המשיח יכון לעולם ועד (עבר' א' 8. השווה עם "כאשר יבוא בן האדם בכבודו וכל המלאכים איתו, ישב על כיסא כבודו", מתי כ"ה 31).²¹ בתור מי שמייצג את כבודו האלוהי של האב, התואר המשיחי "אלוהים" ייוחס לישוע, כפי שבעבר הוא

יוחס לשופטים בישראל, שסימלו את השופט העליון של העם, את המשיח (תהלי' פ"ב 6). נבואה אחרת, ממזמור ק"ב 26, גם היא תתגשם עם כינונה של מלכות המשיח. היסודות של ארץ חדשה ושמים חדשים יונחו, ברוח הנבואה מישיעיהו נ"א 16 וס"ה 17. בקלות אפשר לטעות ולהבין שבאיגרת לעברים א' 10 הכוונה היא שהאדון המשיח הוא שאחראי על הבריאה בבראשית. אבל מי שמבין את זה כך מתעלם מהנוסח של תרגום השבעים לתהילים ק"ב, שמחבר האיגרת מצטט ממנו.

יתרה מכך, הוא מציין מפורשות שהאמיתות שהוא מפרט בנוגע לבן מתייחסות למועד שבו הוא ישוב "אל העולם" (עבר' א' 6). ובעברים ב' 5 הוא אומר לנו שזוהו "העולם הבא" שעליו הוא מדבר בפרק א'. מן הראוי לאפשר למחבר לפרש את עצמו. הוא מדבר על מלכות המשיח, לא על הבריאה בבראשית. והיות שאיננו מבינים את החזון המשיחי כפי שהברית החדשה מבינה אותו, אנחנו נוטים להסתכל אל העבר במקום אל העתיד. אנחנו חייבים לכוון את עצמנו לתפיסה המשיחית המקיפה, המבוססת על כתבי הקודש בשלמותם.²²

הרקע היהודי של הברית החדשה

ראוי לבחון את תפיסת עולמם של האנשים השונים שכתבו את הברית החדשה, ולהבין את העקרונות המקראיים שלאורם הם גיבשו את דמותו של המשיח, כפי שהם הבינו אותה. אין בכתבי הקודש כל הוכחה לכך שהמשיח היה אמור להיות ישות שלא נבראה מעולם, שקיימת מאז ומתמיד, ישות נצחית. די בעובדה זו כדי לגרום לנו לחפש במקורות חיצוניים את שורשיה של התפיסה המהפכנית הזו. המטרה המקורית שלשמה נברא האדם בצלם אלוהים ובדמותו היתה לשלוט בארץ ולרדות בה (ברא' א' 26; תהלי' ח'). האידאל הזה לא אבד כליל, שכן מחבר המזמור מדבר על "הכבוד וההדר" שהיו אמורים

לעטר את האדם - "ותחסרהו מעט מאלוהים, וכבוד והדר תעטררהו" (תהלי' ח' 6).

כשהתוכנית האלוהית הולכת ונפרסת לעינינו, מתברר ש"זרע האשה המובטח" אמור להפוך על פיו את החורבן שגרם השטן (ברא' ג' 15). זרע זה יהיה צאצא לבית דוד (שמ"ב ז' 13-16). הוא יקרא לאלוהים "אבי" (ז' 14) ויהיה בן אלוהים, המשיח, שבידיו אלוהים יפקיד את השליטה בגויים ובארץ (תהלי' ב'). אבל לפני שהמשיח יקבל את המעמד המלכותי הזה, עליו לשבת לימין האב ולקבל את התואר "אדוני" (תהלי' ק"י 1).

בתור בן האדם, נציג המין האנושי, הוא יקח את מקומו בשמים לפני שיקבל מאלוהים את הסמכות לכוון מלכות חובקת עולם (דני' ב' 44; ז' 14; מה"ש ג' 20, 21). בפעם הראשונה שבה הוא בא, הוא סבל בשל חטאי עמו (ישעי' נ"ג; תהלי' כ"ב), אבל הוא יבוא בשנית בתור הבכור של אלוהים, העליון למלכי הארץ (תהלי' פ"ט 28). דוד, שגם נבחר מקרב העם, חזה מראש את בואו (פס' 21-22).

בתור אדם השני, המשיח אמור לקום מקרב עם ישראל (דברי' י"ח 18), ולקבל את מעמד הבן האלוהי בעקבות לידה על-טבעית מעלמה בתולה (ישעי' ז' 14; לוקס א' 34-35). אלוהים אישר את מעמדו של ישוע כבן אלוהים כשהקים אותו מן המתים (רומ' א' 4).

בתור הכוהן הגדול, המשיח משרת עכשיו את עמו מן השמים (עברי' ח' 1), ומחכה למועד שבו ישוב "הכל לתיקונו" (מה"ש ג' 21). כאשר יתמלא יעדו הוא יוצג לעולם בתור מלך המלכים, הדמות האלוהית שעליה מדובר במזמור מ"ה (עברי' א' 6-8).

באותה עת, עם כינון המלכות החדשה, הוא ישלוט עם תלמידיו (מתי י"ט 28; לוקס כ"ב 28-30; קורי'א ו' 2; טימ"ב ב' 12; התג' ב' 26; ג' 21; כ' 4). וכפי שאדם עמד בראש הבריאה הראשונה של בני האדם עלי אדמות, כך ישוע הוא בכור כל הבריאה החדשה של האנושות, ובו יתגשמו כל האידאלים של המין האנושי (עברי' ב' 7).

במסגרת המשיחית אפשר להסביר את אישיותו של ישוע ואת פועלו במונחים שהשליחים הבינו. גם כשהם השתמשו במונחים שהשתמע מהם כאילו הם ראו בישוע אלוהים, הם בסך הכל התכוונו להכריז שהוא המשיח, בן אלוהים (יוח' כ' 31), המוקד והתכלית של תוכנית אלוהים בהיסטוריה (יוח' א' 14).

אומנם מערכת היחסים בין ישוע המשיח לבין אביו שבשמים היתה של קרבה שאין שנייה לה, אבל האב הוא עדיין אלוהי האמת האחד, המוכר לנו מן התנ"ך והברית החדשה כיהוה (יוח' י"ז 3). לפיכך, ישוע מייצג את נוכחותו של האל האחד והיחיד - את אביו. בבן האדם ישוע המשיח, בעמנואל, אנחנו רואים את נציגו, ולכן גם את נוכחותו של האל עימנו (יוח' י"ד 9).²³

מבן אלוהים לאלוהים הבן

בדקנו את דמותו של ישוע בתנ"ך ובברית החדשה. התמונה שעולה שונה מזו שמציגה הנצרות המסורתית, משום שדמותו של המשיח ישוע, כפי שתיארנו אותה כאן, אינה סותרת את המצווה החשובה מכולן, את האמונה באלוהי אמת אחד ויחיד (מרק' י"ב 29-30; יוח' י"ז 3; ה' 44).

קל להבין איך המשיח של כתבי הקודש הפך ל"אלוהים הבן" בכתבי התיאולוגים שחיו ופעלו אחרי חתימת הברית החדשה. התופעה הזאת התאפשרה רק אחרי שהעקרונות התנ"כיים בנוגע למהותה של המשיחיות הודחקו בהדרגה. מן המאה השנייה לספירה ואילך, המונח "בן אלוהים", שבתנ"ך ובברית החדשה משמש כתואר משיחי ומתאר את כבודו של אדם שמצוי בקשר קרוב עם האב, החל לשמש בטעות (או בעקבות התעיה מכוונת) כתיאור של החלק האלוהי של אלוהים/אדם נצחי.

במקביל, התואר "בן האדם", שגם הוא תואר של המשיח כנציגם של

בני האדם, החל לשמש לצורך תיאור טבעו האנושי. וכך, שני התארים, בן אלוהים ובן האדם, התרוקנו מהמשמעות המשיחית המקורית שלהם, והמשמעות שיש להם בכתבי הקודש אבדה.

התפיסה של התנ"ך נדחתה באופן כללי - וגם זו שעולה משלוש הבשורות הראשונות, ממעשי השליחים, מאיגרותיהם של כיפא, יעקב ויוחנן, ומספר ההתגלות.

מספר פסוקים בבשורת יוחנן ושניים או שלושה פסוקים מאיגרותיו של שאול פורשו כך שיתאימו לרעיון החדש, שלפיו ישוע הוא האישיות השנייה בשילוש הנצחי, שווה ערך לאלוהים. אבל ישוע זה רחוק מן הישוע של כתבי הקודש. מדובר בישוע אחר (קור"ב י"א 4).

טשטוש הדמות והמסר

עם אובדן המשמעות המקראית של דמות המשיח, אבדה גם המשמעות של מלכות המשיח - הנושא שעומד במרכז כל הדברים שלימד ישוע, לב ליבה של הבשורה (לוקס ד' 43; מה"ש ח' 12; כ"ח 31,23). את מקומה של התקווה שפיעמה בקרב העם - לכינונה של מלכות המשיח בארץ חדשה - התקווה שעומדת במרכז כל הנבואות בתנ"ך ושישוע בא כדי לתת להן תוקף (רומ' ט"ו 8), לקחה ה"תקווה לחיים לאחר המוות, בגן עדן".

תעמולה משומנת היטב שיכנעה (וממשיכה בזה עד היום) את הציבור שישוע מעולם לא האמין בקיומו של משהו כל כך "ארצי", פוליטי ו"לא רוחני" כמו מלכות אלוהים עלי אדמות.

שינויים מרחיקי לכת אלה, שבהדרגה השתלטו על גוף המשיח (החל משלב מוקדם מאוד, כבר במאה השנייה לספירה), גרמו לכך שהמסר העיקרי של ישוע אבד. הכוונה לבשורה על מלכות אלוהים (לוקס ד' 43; מה"ש ח' 12; כ"ח 31,23). כך אירע גם לזהות של ישוע. קהילות רבות שרויות במבוכה בשל הניסיון להסביר איך מצד אחד ישוע הגשים את

נבואות התנ"ך שמדברות על משיח, כשמצד שני הוא אמור לדחות את ההבטחות שמדברות על משיח שישלוט עלי אדמות!

התיאוריה הרווחת היא שישוע תמך במה שנאמר בתנ"ך, כל עוד מדובר באידאל המוסרי של האהבה, אבל דחה את חזונו של הנביאים בנוגע לחורבן שיבוא מיד שמים, ולכך שהוא יוביל להתחדשות הבריאה במלכות אלוהים.²⁴ בקיצור, הדיעה הרווחת היא שישוע טען שהוא המשיח, ובמקביל ביטל כל תקווה לכינונה של מלכות אלוהים, המלכות שבני דורו כה יחלו לבואה.

אין ספק שהנאמנים מקרב עם ישראל באותם ימים ציפו למשיח, שיבוא וישלוט בעולם. הדיעה הנוצרית הרווחת היא שישוע ניתק את עצמו מכל ציפייה "גסה" שכזאת.²⁵ בשקט אך בנחישות מתעלמים לגמרי מהשאלה מדוע היהודים ציפו למלכות משיח ממשית עלי אדמות. אבל האמת היא שהתנ"ך מנבא בפרוטרוט את כינונה של מלכות כזאת.

על הכנסיות והזרמים השונים בנצרות להבין שהם אינם נוהגים בצורה הוגנת כלפי כתבי הקודש כשהם מתמקדים רק במערכה הראשונה בדרמה השמיימית - המערכה שבה המשיח סובל ומת, ומתעלמים מהמערכה השנייה - העוסקת בשובו העתידי של המשיח כמלך מנצח, כשליח המיוחד של אלוהים, שיכונן שלום ב־קיימא עלי אדמות. תחייתו של ישוע ועלייתו לשמים, והמעמד שיש לו בהווה לימין האב, הם רק חלק מהניצחון של בן אלוהים, כפי שהוא מתואר בברית החדשה.

התפיסה המסורתית לגבי תפקידו של ישוע בהיסטוריה מבוססת על שגיאה חמורה. היא קשורה לתפקידו של המשיח כמדינאי וכוחן - וזהו המרכיב העיקרי במשיחיותו. מאמצים רבים נעשו עד כה כדי להוכיח שההבטחות שישוע נתן לקהילה על כך שהיא תשלוט איתו במלכותו העתידית (מתי י"ט 28; לוקס כ"ב 28-30) מתגשמות בעידן הנוכחי. אבל כאמור, תפיסה זו מנוגדת לרוב ההצהרות המפורשות של כתבי הקודש.

מי שחושב כך, מתעלם מהעובדה ש"כאשר יבוא בן האדם בכבודו", בסוף העידן הנוכחי (מתי כ"ה 31), "כאשר תתחדש הבריאה וכן האדם ישב על כיסא כבודו" (מתי י"ט 28), הקהילה אמורה למלוך ולשפוט איתו.

ואם בכל זאת עדיין יש למישהו ספק, מן הראוי לזכור שהמקהלה של צבא השמים שרה על הקהילה שתורכב מכל עם ואומה, מכל שבט ולשון, ושתמלוך "על הארץ" (התגי' ה' 10).

המשיחיות הצרופה שמתוארת במזמור ב' נותרת בעינה בהתגלות ב' 26 וג' 21. אלה הם הדברים שישוע עצמו אומר לקהילה (התגי' א' 1; כ"ב 16). ישוע של כתבי הקודש הוא המשיח שעליו מדובר בנבואות התנ"ך ובספרים החיצוניים.

המאמינים ברחבי העולם צריכים לבדוק בעצמם את התנ"ך והברית החדשה, בלי להיות כבולים לעקרונות אמונה מקובלים, שאינם אלא מסורות נוצריות אליליות. עלינו להיות כנים, ולהודות שדעת הרוב היא לא תמיד הנכונה, ושאוּלי מסורות שהתגבשו בלי שאיש בדק אותן לעומק הרחיקו לכת, וקברו את האמונה המקורית שישוע והשליחים הטיפו לה.

יתכן שיהיה עלינו להקשיב בכובד ראש לדברים שכתב קאנון ה' ל' גודג', בנוגע לחורבן שהתרחש "כאשר התפיסה היוונית והרומית השתלטה על הקהילה, ולקחה את מקום התפיסה היהודית". לדבריו, היה זה "חורבן תיאולוגי ומעשי כאחד, שהנצרות [עדיין] לא התאוששה ממנו".²⁶

ההתאוששות תתחיל רק כאשר המאמינים ישימו לב לאזהרתו של יוחנן, "מי הוא דובר שקר בלתי אם הכופר בכך שישוע הוא המשיח?" (יוח"א ב' 22).²⁷ עלינו להכריז שישוע הוא המשיח, על המשמעות המלאה שכתבי הקודש מייחסים לתואר ציורי זה.

במה המלומדים כן מודים?

במאמר שכותרתו ²⁸Preaching Christ ("הכרזת המשיח") אומר גיימס דני:

מיותר לומר שישוע הוא המשיח אם אין לנו כל מושג מי הוא או מה הוא. אין כל משמעות לאמירה שאדם לא ידוע יושב לימין אלוהים, ושהוא נעלה וריבון. ככל שתגדל אמונתם של אנשים בכך שאלוהים נתן להם שר ומושיע כשרומם [את ישוע], כך תגדל להיטותם לדעת עליו את כל מה שאפשר לדעת.

לחצהרה הנאה הזאת נלווית הצהרה חשובה נוספת, ולפיה "כל הדברים שישוע לימד יצאו מאותה נקודת מוצא שהשליחים יצאו ממנה". אם כך, מה לימדו ישוע והשליחים? "אחת הדרכים שבהן ישוע הציג את המשמעות המוחלטת שיש לאמונה אמיתית היא זו: הוא ראה את עצמו כמשיח. את התפקיד המשיחי יכול למלא אדם אחד בלבד, והוא עצמו היה אותו אדם. הוא - ולא אחר - היה המשיח".

כל הדברים האלה הם נאים וטובים, אבל הדברים שנאמרים בהמשך חושפים את חוסר הנוחות של המחבר בנוגע למשיחיותו של המשיח, למרות שהוא מתיימר להציג גישה הפוכה, "אבל האם המשיח הוא מושג שבעידן אחר אנחנו יכולים לעשות בו שימוש כלשהו? התשובה היא: רק אם נשתמש במונח בחופש מוחלט".

גיימס דני כנראה אינו מודע לכך שבדברים אלה הוא חותר תחת משיחיותו של ישוע, כפי שמתארים אותה כתבי הקודש. היות שאי אפשר להפריד בין ישוע לבין תפקידו כמשיח, דני אינו שם לב שהוא מטשטש את זהותו. הוא ממשיך ואומר, "ברור שבעיניהם של הראשונים שהאמינו שישוע הוא המשיח, השם היה ברור יותר מאשר בעינינו. היו לו צורה וצבע שלא נשתמרו עד ימינו".

אבל משתמע מכך שאיבדנו את המשמעות האמיתית של האמונה במשיחיותו של ישוע. דני יוצר בקוראיו את הרושם שהיום יש לנו חרות

יתרה, ושנחנו יכולים לגבש דיעה משל עצמנו בנוגע לטיבה של המשיחיות, שלא משנה איזו הגדרה נותנים לה כתיב הקודש.

הנטייה הזאת היא שהמיטה חורבן על הנצרות בראשית דרכה, זמן קצר אחרי מות השליחים. הקהילה החלה לגבש תפיסה עצמאית משלה בנוגע למשיח, ואיבדה קשר עם ישוע של כתיב הקודש.

דני אומר שלמונח משיח "היו קשורות בעבר ציפיות, שעברנו כבר איבדו את חיוניותן". בדיוק כך. אבל מדוע איבדו הציפיות האלה כל משמעות? האם לא משום שהפסקנו להאמין במה שהתנ"ך והברית החדשה אומרים על המשיח?

דני מסביר, "לקשר בין המונח משיח לבין האירועים שאמורים להתרחש באחרית הימים אין היום את אותה מידה של חשיבות שייחסו לו המאמינים הראשונים. כשישוע לימד, ההקשרים האלה סבבו סביב התואר 'בן האדם'... המשמש כמונח נרדף למילה 'משיח'... שום דבר לא איפיינ את המשיחיות הראשונית יותר משובו של ישוע כמשיח. היתה זאת תמצית התקווה של הקהילה הראשונה... אבל התפיסה שלנו לגבי העתיד שונה משלהם".

על איזו סמכות נשענים הבדלי התפיסות האלה? הרי אי אפשר להשליך הצידה את אחד המאפיינים העיקריים של המשיחיות של כתיב הקודש, ולהמשיך להתייחס למה שנשאר כאל אותה אמונה.²⁹ ההתרחקות הסמויה הזו מהתקווה שפיעמה בקהילה הראשונה צריכה לאותת לנו על ההבדל המסוכן בין מה שמקובל לכנותו כיום "משיחיות", לבין התוכן שהשליחים יחסו למילה הזאת. מה הטעם שנקרא לעצמנו משיחים, אם נטשנו את המאפיין המהותי שהברית החדשה מייחסת למשיח שבו אנחנו מתיימרים להאמין?

דני צודק כשהוא חושד בנטייה של החוקרים והמלומדים "להניח בחשאי שטעות היא להאמין במשיח כפי שהאמינו בו הראשונים שבישרו אודותיו. ביקורת כזאת הופכת את אישיותו של ישוע לזהה לשלנו, ואת המודעות שלו למה שהמודעות שלנו אמורה להיות".³⁰

זוהי בדיוק הבעיה שעומדת בפנינו, אבל גם בפני דני, שמודה ש"התפיסה שלנו לגבי העתיד שונה מזו של השליחים". התפיסה שלהם לגבי העתיד היתה מבוססת על ההבנה שלהם שישוע הוא המשיח, המלך שימשול במלכות אלוהים העתידית, שכוחה ועוצמתה באו לידי ביטוי מוקדם בפועל של ישוע.

על סמך אילו שיקולים הגיוניים אנחנו יכולים לוותר על התקווה שהיתה "מאפיין מהותי במשיחיות שהשליחים דיברו עליה", ויחד עם זאת לטעון שאנחנו משיחיים? הסתירה הפנימית הזאת צופנת בחובה את הכישלון הגדול ביותר של המשיחיות - להישאר נאמנה לישוע המשיח. אנחנו מעדיפים את ההשקפה שלנו, ונראה לנו שראוי לקשור אותה לשמו של ישוע. אבל האם בכך יצרנו "ישוע אחר", בצלמם של עובדי אלילים מקרב הגויים?

עיון מעמיק בכמה חיבורים שנכתבו על הנושא מגלה כמה וידויים ראויים לציון, שעשויים לעודד את הקורא ולהניע אותו לחקור בעצמו את האמת אודות ישוע. במאמר על בן אלוהים, וויליאם סאנדיי, לשעבר פרופסור לתיאולוגיה באוקספורד, שואל אם יש בארבע הבשורות פסוק כלשהו שמשמע ממנו שישוע הוא "בן האלוהים שקיים מן הנצח". הוא מגיע למסקנה שכל הדברים שנאמרים במתי, במרקוס ובלוקס בנוגע לישוע, מתייחסים לחייו עלי אדמות. אין שם אפילו התייחסות אחת לכך שהוא היה בן אלוהים עוד לפני שנולד. וכשבוחנים את בשורת יוחנן, "עלינו לחפש ביטויים שאינם משתמעים לשתי פנים. אולי אין שם כאלה בכלל".³¹

דברים אלה נאמרו מפי מומחה בעל שם. לדבריו, יתכן שאין בכל ארבע הבשורות התייחסות אחת לכך שישוע היה בן אלוהים עוד לפני שנולד, ובכל זאת הקהילות מלמדות שישוע הוא בן אלוהים הנצח, ורואות בנקודה זו את אחד מעיקרי האמונה שאין עליהם עוררין. לא נותר לפרופסור סאנדיי אלא לנחש מדוע מתי, מרקוס ולוקס לא ידעו דבר על קיומו הנצחי של ישוע. "יתכן שהמחברים לא הקדישו

לנושא כל מחשבה, ולא כללו [בכתביהם] משהו שישוע לימד על כך".³²
וכשהוא מגיע לאיגרות, סאנדיי יכול רק לשער שבעברים א' 1-3
עשויה להיות התייחסות לקיומו הנצחי של הבן, אבל אין זה מן
ההכרח.

לגבי קולוסים א' 15 הוא אומר ש"הרעיון המוביל לגבי המילה
'בכור' נוגע לזכויות החוקיות שיש לבכור, "זכות הבכורה שמגיעה לו על
פני כל אלה שנולדו אחריו", ומוסיף כי "נראה לי שאסור להוציא מכלל
אפשרות את הרעיון של קדימות [בזמן]".³³

הוא מסכם את הערותיו בעזרת ציטוט מדבריו של תיאולוג גרמני
בשם ורנל, שאמר כי "בתנ"ך וגם בספרות הרבנית לא נסללה כל דרך
שמובילה לאלוהותו של המשיח" (כלומר, לכך שהוא אלוהים). פרופסור
ורנל טוען ש"התואר בן אלוהים הוא לגמרי יהודי, ושהפער בין
המושגים 'בן אלוהים' ו'אלוהים' צומצם על ידי גויים, שהגיעו לאמונה
בישוע מרקע של עבודת אלילים, וייבאו לתוך האמונה רעיונות אליליים
חסרי שחר".³⁴

הצהרות כאלה מלמדות כמה לא יציבה היא הקרקע שעליה נבנה
בניין "קיומו הנצחי של הבן".³⁵ מן הראוי לומר מפורשות, שההצהרות
הדוגמטיות בנוגע לישוע, שהחלו להישמע לאחר חתימת התנ"ך והברית
החדשה, מתבססות על סמכות עצמית ולא על זו של השליחים או של
כתביהם. עלינו לנהוג בחוכמה ולנקוט עמדה שתואמת את ההכרזות
הדוגמטיות של כתבי הקודש עצמם. עלינו להכיר במה שישוע אמר,
"ואלה הם חיי עולם [בעידן שיבוא]: שיכירו אותך, אלוהי האמת לבדו,
ואת אשר שלחת - את ישוע המשיח" (יוח' י"ז 3).

ישוע, האדם והמתווך

ישוע שהשליחים דיברו עליו איננו "אלוהים הבן". התואר הזה אינו
מופיע בשום מקום בכתבי הקודש. ישוע הוא בן אלוהים, המשיח,

שראשיתו בנס שהתחולל כשאִימו התעברה (לוקס א' 35). האלוהים האחד שעליו מדבר התנ"ך נשאר אותו אלוהים גם בברית החדשה - הבורא ואלוהי ישראל. ישוע, "האדם" (טימ"א ב' 5), מתווך בין האלוהים האחד, האב, לבין האנושות. ישוע זה יכול "להושיע לנצח" (עבר' ז' 25). כל ישוע אחר הוא תעתוע שמוליך שולל (קור"ב י"א 4).

הצהרת האמונה של הקהילה

הקהילה שישוע יסד מבוססת על האמונה שהוא המשיח, בן האלוהים (מתי ט"ז 16). הצהרת עקרונות זו עוותה כשלמונח "בן אלוהים" יוחסה משמעות חדשה, משמעות שאינה תואמת את כתבי הקודש. ההוכחה לקיומו של עיוות זה ברורה לכל מי שלומד את תולדות התיאולוגיה הנוצרית. ההשלכות שלה משפיעות עלינו עד עצם היום הזה. מן הראוי שנשוב לסלע, לאמונה של כיפא, שהכריז בנוכחות ישוע (מתי ט"ז 16), אחר כך באוזני בני עמו (מה"ש ב'; ג') וגם לקראת סוף פעילותו עלי אדמות, שישוע הוא משיח ישראל, מושיע העולם, זה שנועד מקדם בעצת אלוהים אבל התגלה באחרית הימים האלה (פטר"א א' 20). את העובדה המדהימה אודות משיחיותו של ישוע אפשר להבין רק בכוחה של התגלות שמיימית (מתי ט"ז 17).

את יסודות המשיחיות יש להציג במסגרת יהודית-מקראית. רק שם נגלה את ישוע ההיסטורי, האמיתי, הישוע של האמונה. מחוץ למסגרת הזאת אנחנו ממציאים "ישוע אחר", משום שהתארים שכתבי הקודש מייחסים לו מאבדים את משמעותם המקורית (ראה למשל קור"ב י"א 4).

כשמייחסים לתארים של ישוע משמעות שאינה תואמת את כתבי הקודש, הם אינם נאמנים עוד לזהות האמיתית שלו. במצב כזה האמונה המשיחית נמצאת בסכנה. לכן המשימה שלנו היא להכריז את ישוע המשיח ברוח חזונם של הנביאים.

כשאנחנו מדברים על משיח ועל בן אלוהים, עלינו להתכוון למה שהתכוונו ישוע והברית החדשה. הקהילה תוכל לומר שהיא האפוטרופסית של המשיחיות האמיתית רק אם תיישר קו עם מה שלימדו השליחים, ותספר לעולם מי הוא ישוע.

הערות

1. בולטמן, לדוגמה, טוען שיוחנן כ' 28 הוא המקום היחיד בברית החדשה, שבו התואר "אלוהים" מיוחס ללא ספק לישוע. הרוב יסכימו שהפעם השנייה שאין לגביה כל ספק היא באיגרת לעברים א' 8. Bultmann, *Essays Philosophical and Theological*, p. 276.
2. Paine, L. L., *A Critical History of the Evolution of Trinitarianism*, 1900, pp. 4,5.
3. Ezra D. Gifford, *The True God, the True Christ, the True Holy Spirit*.
4. אני חב תודה לפ' פ' ברוס, על האבחנה החדה שלו. לדבריו, "אנשים שדבקים בכתבי הקודש בלבד (בכל אופן כך הם מאמינים) בעצם מאמצים לעיתים קרובות פרשנות מסורתית זו או אחרת. הפרוטסטנטים האבנגליסטים עלולים להשתעבד למסורת לא פחות מהנוצרים הקתולים או היוונים-אורתודוקסים; הם רק לא יודעים שמדובר ב'מסורת'". הדברים הועלו בהתכתבות בינינו.
5. וזו המשמעות שיוחסה למילים "אבי עד" בתרגום השבעים.
6. Hebrew and English Lexicon of the Old Testament by Brown, Driver, and Biggs, pp. 42, 43.
7. אחת החולשות של רוב המערכות התיאולוגיות היא הסירוב לראות בהצהרות שקיימות בהתגלות ומיוחסות לישוע דברים שהוא עצמו אמר. כשמתכחשים לדברים שישוע אומר בספר התגלות (א' 1), נוצרת הבנה מעוותת של דמותו.
8. "בכמה חיבורים יהודיים יש התייחסות לקיום נצחי של המשיח המיוחל, אבל תמיד לצד דברים נשגבים אחרים, כמו המשכן, התורה, העיר ירושלים, משה עצמו, עם ישראל". Otley, *Doctrine of Incarnation*, p. 59.
9. השווה עם מה שאומר ג' ב' קיירד, "היהודים האמינו רק בקיום נצחי של ההתגלמות. החוכמה היתה התגלמות של תכונה אלוהית או של תוכנית אלוהית, אבל היא מעולם לא היתה אדם. הן הבשורה הרביעית והן האיגרת

- לעברים אינן מדברות על דבר אלוהים הנצחי או על החוכמה הנצחית של אלוהים במונחים שגורמים לנו להתייחס אליהם כאל אדם". G. B. Caird, *The Development of the Doctrine of Christ in the New Testament*, p. 79.
10. זו הסיבה שה' ה' ונדט, בפרשנותו ליוחנן ח' 58, אומר, "אלוהים קבע מראש, וידע עוד לפני זמנו של אברהם, שישוע יחיה עלי אדמות". H. H. Wendt, D. D. *The Teaching of Jesus*, Vol. II, p. 176.
11. השווה עם מה שאומר אדווין פריד, "ביוחנן ח' 24 יש להבין את המילים 'אני הוא' כמתייחסות למשיחיות של ישוע... 'אם אינכם מאמינים כי אני הוא, מות תמותו בחטאיכם' ". Edwin Freed, *JTS*, 33, 1982, p. 163.
12. ראה הערה 9.
13. השווה עם דבריו של ג'יימס דאן על יוחנן א' 1-14, "המסקנה שעולה מהניתוח שלנו... היא שרק בפסוק 14 אנחנו יכולים להתחיל לדבר על לוגוס אישי... הנקודה אינה ברורה דיה, משום שעלינו לתרגם את המילה לוגוס כמשהו זכרי... אבל אילו תיגרמנו את לוגוס כ'ביטוי אלוהי', היה לנו ברור שבפסוקים 1-13 הכוונה לא היתה בהכרח שהלוגוס יתפרש כישות אלוהית אישית". James Dunn, *Christology in the Making*, p. 243.
14. ההנחה היא שמדובר במי שנטבל כראוי, קיבל הנחיות ברורות ומלאות וחי לאורה של האמת שעולה מכתבי הקודש. הקורא צריך להבין שהתפיסה המודרנית לגבי זהותו של המשיח עלולה להיות שונה מזו של כתבי הקודש. במתי ז' 21 מתועדת האזהרה הכי לא נוחה שקיימת בכתבי הקודש.
15. "Christology", *Dictionary of the Apostolic Church*, Vol. I, p. 194.
16. עיין במיוחד בחיבורו של C. H. Talbert, "The Problem of Preexistence in Philippians 2:6-11", *JBL*, 86 (1967) pp. 141-53. כמו כן ראה G. Howard, "Philippians 2:6-11 and the Human Christ", *CBQ*40 (1978), pp. 368-87.
17. *New Testament Teaching in the Light of St. Paul's*, pp. 65,66.
18. לגבי קולוסים א' 17, מתרגמים רבים לא נזהרו דיים. חלקם ציינו בשוליים את האפשרות שישוע "היה קיים לפני" כל הדברים. די אם נאמר, כפי שאמר שאול,

שהוא "קודם לכל", כלומר שהוא הראשון בעולם שנברא, ולא שהוא הראשון שנברא או שהיה קיים בנצח. אותם מתרגמים נשענים גם על יוחנן א' 30,15 כהוכחה לנצחיותו של ישוע, אבל בכך הם אינם מאפשרים לנו לראות שפסוק זה גם יכול לומר, "הבא אחרי זוכה למעמד שעולה על שלי, משום שהוא נעלה עלי בכל". עיין בפרשנויותיהם של Raymond Brown, *Anchor Bible Series* ושל Westcott.

19. הברית החדשה מדברת במילים מאוד ברורות על כך שאלוהים האב הוא הבורא שעליו מסופר בבראשית א' 1. ראה מה"ש ז' 50; י"ד 15; י"ז 24; התג' ד' 11; ו' 6; י"ד 7; מרק' י' 6; י"ג 19.

20. השווה עם הדברים שאומר תומס יואיט, "אם כך התרגום הוא: 'כאשר הוא שוב מביא את הבכור אל העולם'". Thomas Hewitt, *Tyndale Commentary on Hebrews*, (1960) p. 56.

21. ראה גם מתי י"ט 28; לוקס כ"ב 28-30; התג' ב' 26; ג' 21; ה' 10. לצד שפע של פסוקים אחרים, פסוקים אלה חוזים מראש את כינונה של מלכות המשיח עלי אדמות, עם שובו של ישוע.

22. מידע נוסף על השימוש שעושה מחבר האיגרת לעברים במזמור ק"ב בפרק א' 10 באיגרתו, ראה אצל F. F. Bruce, *Epistle to the Hebrews*, pp. 21-23.

23. ביוחנן כ' 28 יש פנייה לישוע כאל "אדוני ואלוהי". שני התארים האלה מיוחסים בתנ"ך למשיח (תהל' מ"ה 7,12; ק"י 1). מטרתו העיקרית של יוחנן היא להציג את ישוע בתור המשיח (יוח' כ' 31).

24. ישוע מעולם לא הכחיש שיום יבוא, ומלכות אלוהים (תיאוקרטיה) תקום, כשהוא יעמוד בראשה בתור המשיח. האובדן של האמת אודות מלכות משיח עתידית גרם גם לאובדן האמת אודות שליטה עתידית של ישוע ושל בחיריו הנאמנים. וכך נעלמה לה מטרתה האמיתית של האמונה המשיחית.

25. הדים רבים לציפייה הזאת אפשר למצוא במזמורים שכתב שלמה ובמקומות אחרים בתנ"ך. ראה לדוגמה תהילים ב'.

26. Canon H. L. Goudge, *The Calling of the Jews*, בתוך קובץ מאמרים על יהדות ונצרות.
27. J. W. C. Wand, D. D. בשכתובו של *New Testament Letters*.
28. James Denny, "Preaching Christ", *Dictionary of Christ and the Apostles*, Vol. II, p. 394.
29. "באותה מידה הדוקטרינות הנוצריות אודות אלוהים, האדם והישועה מאבדות כל אחיזה בלי קיומו של השטן". Michael Green, *I Believe in the Downfall of Satan*, Eerdmans, 1981, p. 20.
30. ההטיות הן של מחבר ספר זה.
31. William Sanday, "Son of God", *Hastings Dictionary of the Bible*, Vol. IV, p. 576. ההטיות הן של מחבר ספר זה.
32. שם, עמ' 577.
33. לעברית אין כל בעיה לייחס למושג "בכור" (הראשון שנולד) גם עדיפות בזמן, במקום, בזכויות על קניין, בשלטון וכן הלאה. כל הדברים האלה כלולים במילה האחת הזאת. העורך.
34. סאנדיי, עמ' 577.
35. חשוב להדגיש שהסופר אינו כופר בנצחיותו של הבן מרגע שישב לימין הגבורה, אלא "בקיומו מן הנצח" (בדומה לאלוהים) של הבן. ההבדל הוא מהותי!

אינדקס - לפי מראי מקום

14 ב'
14 ל"ח

דניאל

32 ב'
14 ג'
15 ז'

מתי

10-11, 13, 15 א'
11-12. ב'
26 ד'
44 ז'
21 ח'
14, 41. ט"ז
22 י"ג
32, 35-36, 45 י"ט
16 כ"ב
30, 36 כ"ה
29 כ"ח

מרקוס

30, 45. י'
8, 17, 33. י"ב
45 י"ג
14-15. י"ד

לוקס

15, 28, 32, 41. . . . א'
14-15, 23, 26, 28. . . ג'
34 ד'

8 מ"ו
31 נ"א
32 נ"ג
22 נ"ה
31 ס"ה

מיכה

12-13 ה'
18 ו'

מלאכי

8 ב'

תהילים

14-15, 20, 32, 36, 45 . . . ב'
24, 29, 31-32 ח'
32 כ"ב
14 כ"ט
22 ל"ג
13, 32, 45 מ"ה
16 פ'
17, 20, 31 פ"ב
14, 29, 32 פ"ט
31, 45. ק"ב
15-16, 26, 32, 45. . . ק"ו

משלי

22 ח'

איוב

14 א'

בראשית

24, 26, 29, 31, 45. . . א'
12-13, 26, 32 ג'
14 ו'
13 מ"ט

שמות

21 ג'
14 ד'

במדבר

13 כ"ד

דברים

8, 18 ו'
11, 14, 19, 32 . . . י"ח

שופטים

18 ו'

שמואל ב'

12-13, 32. ז'

ישעיהו

12 א'
13, 32. ז'
12 ט'
12 י"א
13 כ"ב
8 מ"ג
8 מ"ה

	עברים	ראשונה לקוריתים	22 י"א
13, 22-23, 30-32, 40, . . .	'א	32 'ו	32, 35, 45 כ"ב
43, 45		9, 25, 30 'ח	19 כ"ד
24, 31-32	'ב	26, 28 ט"ו	
30	'ד		יוחנן
41	'ז	שנייה לקוריתים	14, 18, 21-22, 24, 33, . . . 'א
30, 32	'ח	24 'ה	44-45
		27 'ח	18-19, 24 'ג
		28 'ו	7, 21 'ד
		7, 34, 41 י"א	8, 16-18, 20, 22-23, 33 . 'ה
יעקב			12, 16, 18-19 'ו
19 'א		גלטים	20-21, 44 'ח
פטרוס השנייה		24 'ב	17-18, 20-21, 23 'ו
20-22, 24, 41 'א		12 'ג	21 י"א
יוחנן הראשונה		22 'ד	33 י"ד
36 'ב		22 'ו	8, 16-18, 20, 22-23, . . . י"ז
23 'ד			33, 40
יוחנן השנייה		אפסים	14, 16, 18, 33, 43, 45 . . . כ'
23		9, 24 'א	מעשי השליחים
		24 'ג	26 'ב
התגלות		25, 30 'ד	12, 32 'ג
36, 43 'א			12, 45 'ז
14, 32, 36, 45 'ב		פיליפים	34 'ח
9, 29, 32, 36, 45 'ג		25-28 'ב	45 י"ד
45 'ד		קולוסים	45 י"ז
36, 45 'ה		24, 29-30, 40, 44 . . . 'א	11, 34 כ"ח
45 'ו		24, 27 'ב	
20-21 י"ג		ראשונה לטימותיאוס	26, 32 'א
45 י"ד		3, 9, 25, 30, 41 'ב	34 ט"ו
32 כ'			
36 כ"ב			